

ВИХОВНІ СИСТЕМИ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ: СУТНІСТЬ, СТРУКТУРА, ФУНКЦІОНУВАННЯ

У статті проаналізовано проблеми визначення сутності, особливостей організації та функціонування сучасних виховних систем загальноосвітньої школи.

Виховання підростаючого покоління є стратегічним завданням кожного суспільства. Зміни у суспільному, економічному житті суспільства ведуть до суттєвих змін духовного життя, зокрема і системи виховання. Нові гасла, ідеї та перспективи вносять корективи у сталі, загальнозживані канони поведінки, форми свідомості людей. Нерідко ці процеси проходять болісно, із зміною ідеалів і цінностей. Прийняття нового потребує певного часу і зусиль, спрямованих на створення нових парадигм виховання, поєднаних новими концептуальними основами та технологіями впровадження у реальний виховний процес сучасної школи. Ефективність цього процесу залежить від організації виховного процесу на рівні конкретної організації (ми будемо розглядати загальноосвітню школу).

Категорія виховних систем школи допомагає адекватному розумінню багатьох сучасних педагогічних реалій. Так, новаторський рух педагогів переходить від пошуку окремих, часткових засобів підвищення ефективності навчально-виховного процесу до вироблення цілісних моделей шкільних виховних систем. У науковій літературі існує невелика кількість дефініцій, за допомогою яких дослідники намагаються відобразити сутність цього феномена.

Поняття виховна система школи розглядається науковцями з різних позицій, тобто виділяються одна чи кілька найбільш істотних сторін.

Найбільш поширені такі, що характеризують цілісність і соціальну природу цього явища:

- виховна система — це те найширше поняття, яке включає в себе всі системні поняття, пов'язані зі школою в якості підсистем, тобто матеріальні, процесуальні та ідеальні компоненти [1: 4];
- виховна система – це упорядкована цілісна сукупність компонентів, які сприяють розвитку особистості учня [2: 19];
- виховна система – це комплекс взаємозалежних компонентів, що розвиваються у часі і просторі: цілей, заради яких система створюється; спільної діяльності людей, що її реалізують; самих людей як суб'єктів цієї діяльності; освоєного ними середовища; відносин, що виникають між учасниками діяльності; керування, що забезпечує життєздатність і розвиток системи [1: 5].

Також виховна система розглядається з організаційно-процесуальної сторони виховної діяльності:

- виховна система відбиває специфічний спосіб організації виховного процесу на рівні конкретної установи (організації) [3: 11].

На наш погляд, виховна система — це цілісне утворення, яке організується в процесі інтеграції основних компонентів виховання (мета, суб'єкти виховання, їхня діяльність, спілкування, відносини, кадровий потенціал, матеріальна база), що сприяє в кінцевому рахунку розвитку і саморозвитку особистості, створенню своєрідного, за визначенням К.Д. Ушинського, "духу школи".

Здійснюючи аналіз поняття "виховна система", необхідно враховувати психолого-педагогічні умови формування особистості учня, насамперед такі:

- діагностика розвитку особистості, дитячого і педагогічного колективів;
- формування й обґрунтування мети виховного процесу;
- організація життєдіяльності співтовариства дітей і дорослих, максимально сприятливої для самореалізації і самоствердження особистості дитини, педагога, батьків;
- інтеграція зусиль суб'єктів виховного процесу;
- створення в освітній установі розвиваючого середовища, морально сприятливого та емоційно насиченого;
- здійснення науково обґрунтованого аналізу сформованої соціально-педагогічної ситуації, отриманих результатів виховної діяльності.

Виховна система зорієнтована на конкретні умови, враховує інтереси та потреби реальних дітей і дорослих, тому вона не може бути ідентичною у різних регіонах, навіть у двох сусідніх навчальних закладах.

Важливими, на нашу думку, є виділені Г.І. Сорокою найбільш характерні риси виховної системи [4: 20]. Назвемо найголовніші із них.

Виховна система – це система соціальна. Її ядро – люди та їхні потреби, мотиви, інтереси, ціннісні орієнтації, дії, відносини. Адже виховна система обумовлена суспільною потребою у створенні спеціальних умов для розвитку у людського індивіда здібностей жити і працювати в соціумі, освоювати і виконувати соціальні ролі, перетворювати природну і соціальну дійсність.

Виховна система – це система педагогічна. Її функціонування пов'язане з реалізацією основних педагогічних завдань:

- формування в учнів цілісної системи наукових знань про природу, суспільство, людину;
- оволодіння учнями прийомами і способами основних видів діяльності;
- розвиток креативних здібностей дитини, її нахилів і талантів;

- формування в учнів ціннісного ставлення до різних сторін навколишньої дійсності і до самих себе;
- розвиток у дитини прагнення і здатності до самопізнання, самореалізації, самоствердження і самоосвіти;
- формування в освітній установі колективу як сприятливого середовища для розвитку і життєдіяльності дітей і дорослих.

Вирішення цих завдань передбачає використання різноманітних форм, методів і прийомів педагогічного впливу. Результати будуть залежати від оптимального і педагогічно доцільного їх поєднання та застосування.

Виховна система – це система ціннісно-орієнтована. Процес виховання спрямований на формування наукового світогляду та загальнолюдських цінностей, народної та національної культури, високоморальних людських стосунків, громадянських рис, підготовку до повноцінного, соціально активного життя.

Виховна система – це система цілісна. Враховуючи, що саме поняття система визначається як цілісне утворення компонентів, які взаємодіють між собою і підпорядковуються загальному, можна стверджувати, що ця риса є істотною і необхідною. Щодо кількості компонентів та їх наявності у виховній системі єдиної думки науковців немає. Але відомий дослідник педагогічних систем В.П. Симонов справедливо стверджує, що порушення цілісності призводить до розпаду системи взагалі.

Виховна система – система відкрита, самокерована і така, що саморозвивається. Треба відзначити, що ця риса визначається особливостями виховного процесу як такого взагалі. Адже виховання є соціальним явищем, яке означає формування і розвиток особистості під впливом усієї сукупності об'єктивних і суб'єктивних чинників. Крім того, виховна система повинна мати високий рівень організації, що забезпечить здатність змінюватись, удосконалюватись відповідно до поставлених цілей, об'єктивно аналізувати і визначати перспективи свого розвитку. Створення, зміцнення і коригування зв'язків між компонентами системи повинні забезпечувати цілісність системи. Але головний критерій ефективності розвитку гуманної виховної системи — розвиток особистості дитини. Процес розвитку виховної системи значною мірою визначається тим, що вона є самоорганізованою системою. У результаті педагогічного управління виховною системою і процесами самоорганізації складаються закономірності її розвитку.

І як результат усієї діяльності виховної системи – вона є системою цілеспрямованою. При відсутності цільових орієнтирів виховна діяльність втрачає свій зміст. Ціль у навчально-виховній системі відіграє роль системоутворюючого і системоінтегруючого фактора. Meti підпорядковуються всі компоненти. Саме цілі і засоби їх досягнення відрізняють одні виховні системи від інших.

Проблема визначення структури виховної системи до кінця не вирішена. Компоненти, що виділяються, різноманітні за характером і змістом. Найбільш узагальнена структура виховної системи школи така: **мета**, заради якої вона створюється, **діяльність і спілкування**, що забезпечують її реалізацію, **відносини** суб'єктів діяльності, основне **середовище, керування**, що забезпечує інтеграцію компонентів у цілісну систему. Г.І. Сорока наводить ще таку структуру: ціннісно-сміслову ядро (мета, принципи, зміст, методика), просторово-тимчасова структура (різні форми діяльності з учнями), координаційно-педагогічний компонент (функції, педагогічні технології, керування розвитком системи, система підвищення компетентності педагогів, батьків). Однак, на нашу думку, наведені приклади структур виховної системи загальноосвітньої школи неповні і не відображають у повному об'ємі всіх сфер функціонування.

Запропонована Є.Н. Степановим структура є більш логічною і оптимальною. Вона включає:

- індивідуально-груповий компонент (педагоги, учні, батьки, дорослі, які беруть участь у діяльності навчального закладу);
- ціннісно-орієнтаційний компонент (цілі, цінності, принципи діяльності, перспективи);
- функціонально-діяльнісний компонент (форми і методи роботи, спілкування, функції, керування);
- комунікативний компонент (відносини, внутрішні і зовнішні зв'язки);
- діагностико-результативний компонент (критерії ефективності, оцінка й аналіз функціонування).

Аналіз запропонованої структури виховної системи доводить, що такий підхід враховує не тільки суб'єктів, діяльність виховного процесу, а й особливості – технологічний підхід у функціонуванні.

У науковій педагогічній літературі виділяють такі функції сучасної виховної системи загальноосвітньої школи: інтегруюча, регулююча та розвиваюча.

Інтегруюча функція передбачає поєднання в одне ціле різних за змістом і характером виховних впливів, які підпорядковані загально визначеній меті виховання.

Регулююча функція спрямована на упорядкування педагогічних процесів, визначення ступеня важливості, невідкладності; на управління ними та корекцію.

Розвиваюча функція забезпечує динаміку системи, яка характеризується, з одного боку, оптимізацією її функціонування, а з іншого — її оновленням, удосконаленням. Діяльність виховної системи включає постановку цілей, проектування нового стану системи виховання й етапів досягнення, коректування освітньо-виховних процесів, об'єктивний аналіз їхнього ходу і результатів, висунення нових перспектив.

Як свідчить педагогічна практика останніх років, із змінами, що відбулися в освіті та вихованні шкільні виховні системи почали виконувати ще деякі нові функції – функції захисту, корекції і компенсації, реабілітації. Школа виступає фактором захисту, безпеки підростаючого покоління. У цьому й проявляється її захисна функція. Школа також коригує різнобічний вплив зовнішнього середовища своїми цінностями, орієнтирами, правилами життя, виховними традиціями. Гуманістична система виховання і навчання учнів повинна забезпечувати:

- особистісний підхід до виховання, уважне ставлення до унікальності і своєрідності кожного учня;
- організацію життєдіяльності учнів як основи виховного процесу (виховний процес розглядається як процес життєтворчості учнів відповідно до їх вікових потреб, психофізичних особливостей, сенситивних періодів розвитку кожної дитини);
- стимуляцію творчої активності кожного учня;
- гуманізацію міжособистісних стосунків;
- інтеграцію в соціокультурне середовище.

Дійсно, школа повинна бути гуманною, "теплою" до дитини і при цьому відкритою до діалогу та співробітництва з системою соціальних інститутів суспільства; вона повинна організовувати педагогічний процес з орієнтацією на інтереси і потреби як дитини, так і суспільства, в якому вона живе.

Успішність реалізації функцій виховної системи школи залежить від таких інтегральних характеристик, як соціально-психологічний клімат, дух школи, стиль життєдіяльності, професіоналізм і компетентність педагогічних працівників.

Матеріал надійшов до редакції 2.12.2005 р.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Воспитательная система школы. – М., 1991. – 145 с.
2. Сорока Г.І. Сучасні виховні системи та технології: навчально-методичний посібник для керівників шкіл, вчителів, класних керівників, вихователів, слухачів ПО. – Харків, 2002. – 128 с.
3. Гуманизация воспитания в современных условиях / Под ред. О.С. Газмана. – М., 1995. – 205 с.

Ковальчук В.А. Воспитательные системы общеобразовательной школы: сущность, структура, функционирование.

В статье анализируются проблемы определения сущности, особенностей организации и функционирования современных воспитательных систем общеобразовательной школы.

Kovalchuk V. A. The Upbringing Systems of Comprehensive School: Essence, Structure, Functions.

This article analyzes the problem of definition essence, the peculiarities of organization and functions of comprehensive school contemporary upbringing systems.